

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК,

доктор соціологічних наук, завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR REZNIK,

Doctor of Sciences in Sociology, Senior Research Fellow, Head of the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

oleksanderreznik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>

ОЛЕГ КОЗЛОВСЬКИЙ,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEG KOZLOVSKIY,

Candidate of Sciences in Philosophy, Senior Research Fellow at the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

alic.uss4@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9619-1347>

Особливості вимірювання популістських орієнтацій громадян у соціальних науках

У широкому сенсі популізмом називають прагнення політиків сподобатися народові шляхом висування ідей, які будуть прийняті серед простих людей. Зазвичай ці ідеї мають, на перший погляд, позаідеологічний зміст, і це приваблює аполітичних людей. Вітчизняні дослідження, що стосуються проблеми популізму, здебільшого зосереджені на популістській ідеології, популістській риторичі та суспільних подіях, що пояснюють зростання підтримки популістських політичних сил. Зазвичай в емпіричних дослідженнях в Україні застосовуються показники, які ілюструють спрощені уявлення про популістські рішення, на кшталт регулювання цін на певні товари та тарифів, збільшення зарплати, гарантоване працевлаштування тощо. Однак на Заході у соціальних науках склався певний канон щодо визначення популістських орієнтацій (атитюдів), а саме

Цитування: Резнік, О., Козловський, О. (2022). Особливості вимірювання популістських орієнтацій громадян у соціальних науках. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 40–58, <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.040>.

як сукупності уявлень населення про бажане політичне представництво, які є відображенням протестної мобілізації на соціальні зміни.

Упродовж останнього десятиліття розроблено низку активно впроваджуваних в емпіричних дослідженнях методик-шкал вимірювання популістських атитюдів серед громадян [Stanley, 2011; Hawkins, Riding, Mudde, 2012; Akkerman, Mudde, Zaslove, 2014; Elchardus, Spruyt, 2016; Oliver, Rahn, 2016; Hobolt et al., 2016; Spruyt, Keppens, Droogenbroec, 2016; Schulz et al., 2018; Castanho Silva et al., 2018]. Понад те, вже зроблено спроби тестування більшості запропонованих шкал і виявлено їхні методологічні переваги та недоліки з точки зору крос-національної валідності у порівняльних дослідженнях [Castanho Silva et al., 2020; Van Hauwaert, Schimpf, Azevedo, 2020; Wuttke, Schimpf, Schoen, 2020]. Однак наш аналіз зосереджується на розгляді цих шкал у плані розвитку та доцільності застосування їх для дослідження популістських орієнтацій перехідного суспільства, в якому феномен популізму концептуально охоплює також ті явища, які притаманні соціальним трансформаціям. Тому потрібно було проаналізувати ці шкали для оптимального використання в дослідженнях перехідних суспільств. Відтак, ми розглянули питання концептуалізації популістських орієнтацій у соціальних науках. Далі ми проаналізували досвід емпіричних досліджень популістських орієнтацій населення. У висновках ми поділилися міркуваннями щодо застосування компонентів наявних шкал вимірювання популістських орієнтацій в опитуваннях перехідних суспільств, зокрема українського.

Концептуалізація популістських орієнтацій у соціальних науках

У соціальних науках існує кілька підходів концептуалізації популізму: як сукупності ідей [Mudde, 2004], як комунікаційного феномену із використанням характерних змістових і стильових особливостей антиелітарного дискурсу в політичній сфері [Van Kessel, 2014; de Vreese et al., 2018] або як форми політичної мобілізації [Jansen, 2011]. Постулюється, що ідеї популізму та їхня підтримка у соціумі виникають як певний тип реакції суспільства на соціальні зміни. Своєрідна система популістських установок-орієнтацій як форма негативної (часто протестної) соціальної мобілізації маргіналізованих, аполітичних верств населення проти усталеного політичного класу, яка зумовлюється різними причинами. Оскільки у політичній соціології переважають дослідження змісту, особливостей поширеності та детермінантів популістських орієнтацій, то, звичайно, більшість учених-соціологів зосередилися на вивченні сукупності ідей, які за певних обставин заволодівають населенням та мобілізують його, стаючи ключовими у політичному процесі, а також на соціальному підґрунті цих ідей. Свого часу Г. Алмонд та С. Верба визначали політичну культуру як специфічні форми політичних *орієнтацій-атитюдів* громадян стосовно політичної системи та ролі себе у цій системі. Вони виокремили три типи орієнтацій: «пізнавальні орієнтації», «афективні орієнтації» та «оцінні орієнтації» [Almond, Verba, 1963: pp. 12–14]. Таким чином, цілком доцільно визначати популістські орієнтації як сукупність популістських атитюдів, які є елементом політичної культури певних суспільств. Власне, сам термін «популістські орієнтації» використовується у

такому значенні і серед італійських дослідників [Roccatto et al., 2019], хоча у більшості емпіричних досліджень поширенішим є поняття популістських атитюдів.

Поняття популізму, на яке часто посилаються у науковій літературі, належить К. Муде, котрий визначає це явище як ідеологію, що вважає суспільство остаточно розділеним на дві однорідні та антагоністичні групи — «простий народ» проти «корумпованої еліти» і стверджує, що політика має бути вираженням спільної волі людей [Mudde, 2004: p. 543]. Подібне визначення популізму дає Б. Стенлі, який перелічує головні компоненти ідейних характеристик цього феномену:

- існування двох однорідних одиниць аналізу — «народ» та «еліта»;
- антагоністичні відносини між народом і елітою;
- ідея народного суверенітету;
- позитивна оцінка «народу» та очорнення «еліти» [Stanley, 2008: p. 102].

У підсумку загально визнана дефініція набула такого остаточного вигляду: популізм розглядають як поєднання чотирьох ідей: (1) існує дві однорідні групи — «народ» та «правляча еліта»; (2) між якими існує антагоністичний зв'язок; (3) «народ» зображують добродесним, а еліту зневажають і вважають суцільно корумпованою; (4) звідси політика має стати вираженням волі «народу», остаточним джерелом легітимності (народного суверенітету) [Akkerman, Mudde, Zaslove, 2014; Spruyt, Keppens, Droogenbroec, 2016].

Відштовхуючись від цього визначення, можна стверджувати, що більшість вчених у своїх спробах емпіричної операціоналізації концепту схилиються до переліку кількох складових популістських орієнтацій, таких як *народоцентризм, антиелітизм, ідея народного суверенітету, антиплюралізм та маніхейський світогляд*.

1. Народоцентризм є чи не основним атрибутом популізму. Зазвичай поняття «народ» у популістському дискурсі з'являється в різних значеннях: «об'єднаний народ», «наш народ» і «звичайні люди» [Canovan, 1999]. Тобто це уявлення популістів про незаперечну волю «мовчазної більшості», звичайних людей, які за своєю суттю є добродесними, незаплямованими та простими (наприклад, відомий вислів В.Ющенка — «маленькі українці»). Водночас таке популістське уявлення про однорідність, з одного боку, «доброто народу», представники якого мають спільні цінності та інтереси, та «корумпованої еліти», з іншого боку, суперечать плюралістичному визначенню суспільства як неоднорідної сукупності індивідів та соціальних груп з різними потребами та інтересами. У цьому ключі зазначається, що політичні відмінності між (правлячою) елітою та народом набагато більші, ніж відмінності між пересічними людьми загалом. Так само своєрідний погляд на політику як відображення волі більшості явно суперечить демократичним принципам плюралізму, компромісів та співпраці.

2. Виходячи з народоцентризму інша ключова характеристика популізму — це ідея народного суверенітету, яка полягає в тому, що в очах популістів суверенна влада належить народові, а отже, політика має бути вираженням волі народу як граничного джерела легітимності. Отже, всі без винятків люди, незалежно від їхньої компетентності, повинні визначати політику в країні. У результаті люди-популісти хочуть, щоб їх представляли звичайні громадяни, а не фахівці чи професійні політики, оскільки представники еліти є зарозумілими

і не знають як по справжньому влаштоване людське життя. Антиелітарний аспект популістських орієнтацій виражається у зображенні еліти такою, яка піклується лише за себе, замість того, щоб піклуватися про інтереси простих людей. Іншим важливим популістським аспектом ідеї народного суверенітету є скептичне ставлення до ключового атрибуту демократії — плюралізму, а саме до компромісу, посередницьких інституційних органів та процедур, які забезпечують, зокрема, права меншин. Саме несприйняття компромісів та негативне ставлення до взагалі будь-яких відхилень від волі більшості є важливими ланками популістських настроїв. На противагу плюралістичній концепції демократії, популізм стверджує плебісцитарну політику та персоналізацією влади [Mudde, 2007: pp. 150–157; Weyland, 2001]. Власне тому популістські рухи часто очолюють харизматичні лідери, й організовані вони у дуже централізовані та персоналізовані партії.

3. Маніхейський світогляд полягає у схильності людей мислити в категоріях дуалізму Добра і Зла, втілюваного в безкомпромісному тлумаченні структури політичного світу в термінах «ми» проти «них». У цьому раху йдеться про сприйняття відносин між «чистим народом» та «корумпованою елітою» як антагоністичних. Проводиться розмежування між «нами», тобто простими, добропорядними людьми, «народом», та «ними» — привілейованою елітою, політиками, які є корумпованими та продажними. В окремих випадках «ними» вважають людей з певними політичними поглядами, етнічні меншини та іммігранти.

Таким чином, популістські орієнтації (атитюди) можна визначити як сукупність уявлень про політичне представництво, які є відображенням протестної соціальної мобілізації на соціальні зміни і які структурують політичний простір, поділяючи його між уявним однорідним блоком «звичайних людей» та усталеною елітою.

Досвід емпіричних досліджень популістських орієнтацій

Перші емпіричні спроби виміряти популістські орієнтації були зосереджені у США [Axelrod, 1967; Farrell, Laughlin, 1976]. У цих дослідженнях з'ясували ставлення до різних соціальних проблем: існування соціальної нерівності, покращення освіти, медичного обслуговування, можливості працевлаштування, податків, антагонізму між багатими та бідними, непідконтрольності федерального уряду та корпорацій тощо. Незважаючи на певну нелогічність та неструктурованість цих методики, декілька тверджень із переліку показників розкривали проблему антиелітаризму, що більш широко використовуватимуть у майбутніх методиках.

Однак лише на початку ХХІ століття більшість методик почали зводитися до концептуалізації популізму, що ґрунтується на новому академічному консенсусі, який розглядає популізм насамперед в ідейних термінах як певний тип моралізаторського підходу до демократії, політичного представництва. Повноцінна операціоналізація популістських орієнтацій стала здійснюватися на основі ідейного підходу в їхній концептуалізації як низки ставлень (атитюдів) людей до політики та суспільства. Характерно, що створення цих методик найбільше докладалися нідерландські дослідники, низка яких одночасно брали участь у

різних, навіть у конкурувальних проектах. Можна простежити, як, використовуючи подібний набір показників опитування, вони прагнули виміряти це складне та багатогранне поняття на основі різних ставлень, які узгоджуються у певний операційний набір. Для того, щоб простежити розвиток шкал вимірювання популістських орієнтацій, методики аналізуються за хронологією проведених опитувань, а не за датою виходу наукових публікацій.

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Elchardus, Spruyt (2016)

Одна з новітніх спроб виміряти популістські орієнтації була застосована на даних, зібраних навесні 2006 року за допомоги репрезентативного опитування населення Бельгії. Ця шкала популізму складається з чотирьох пунктів (табл. 1). Пункти 1–3 чітко формулюють «народоцентристський» погляд на політику, зосереджений на суттєвих відмінностях між «звичайними людьми» і політиками. Пункт 1 відрізняється від пунктів 2 і 3 введенням нормативного компонента (тобто робиться наголос на простих людях як більш гідних у політичному процесі). Пункти 2 і 3 стверджують, що сучасні політики не пов'язані з народом і не дуже розуміють, що відбувається серед звичайних людей. Відтак, єдиний вихід із цієї ситуації — уважніше прислухатися до простих людей. Пункт 4, як і пункт 2, у м'якій формі формулює антиелітарну позицію. Цей компонент виражає ідею про те, що сучасні політики отримали багато дипломів, але недостатньо відвідували «університети життя» і, отже, втратили зв'язок із простими людьми та їхньою реальністю.

Таблиця 1

Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій згідно з Elchardus, Spruyt (2016)

Пункти	Формулювання тверджень
1	Думка простих людей вартує більше, ніж думка експертів та політиків
2	Політики повинні уважніше прислухатися до проблем людей
3	Міністри повинні проводити менше часу за своїми столами, а більше — серед звичайних людей
4	Люди, які довгий час навчалися і мають багато дипломів, насправді не знають, як влаштований світ

Результати дослідження виявили, що запропоновані твердження не відтворюють категоричні вияви антиелітизму, а лише охоплюють окрім компонента народоцентризму більш м'який варіант настроїв людей проти істеблішменту. Автори вказують, що більш розсудливим є зосередження уваги насамперед на народоцентризмі та на поміркованих, а не радикальних версіях компонентів, які виражають антиістеблішменські настрої.

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Hawkins, Riding, Mudde (2012)

Автори цієї методики розробили серію з чотирьох тверджень (POP), які фіксують ключові елементи популістського дискурсу, а саме маніхейський погляд

на політику, уявлення про втілення народної волі та віру у змовницьку роль еліти (табл. 2). Крім цього, щоб охопити побічні аспекти популізму, в опитування було включено два інші модулі запитань. Перший (PLU) — це серія з трьох запитань для вимірювання ставлення до плюралістичного дискурсу. Другий (SD) — це серія з чотирьох запитань, де перші два охоплюють елементи маніхейського світогляду (задля перевірки кореляції з попередніми популістськими твердженнями), тоді як останні два використовують елітаристський дискурс.

Таблиця 2

**Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
згідно з Hawkins, Riding, Mudde (2012)**

Пункти	Формулювання тверджень
POP1	Політика — це в кінцевому підсумку боротьба між добром і злом
POP2	Політики в Конгресі повинні дотримуватися волі народу
POP3	Влада кількох лобістських груп заважає нашій країні досягти прогресу
POP4	Народ, а не політики, має ухвалювати найважливіші політичні рішення
PLU1	Демократія — це досягнення компромісу між різними точками зору
PLU2	Коли наша опозиція представляє нові та складні точки зору, ми можемо чомусь навчитися, слухаючи її
PLU3	Свобода залежить від різноманітності
SD 1	Обрані чиновники допомогли б країні більше, якби вони перестали говорити і просто вжили б заходів щодо важливих проблем
SD2	Те, що люди називають “компромісом” у політиці, насправді є просто продажем своїх принципів
SD3	Наш уряд функціював би краще, якби рішення залишалися за успішними бізнесменами
SD4	Наш уряд функціював би краще, якби рішення залишалися за необраними, незалежними експертами, а не політиками чи народом

Після тестування та доопрацювання цих показників у пілотних опитуваннях автори застосували їх у двох великих репрезентативних опитуваннях у США, проведених у 2008 році. Респондентів просили вказати, погоджуються вони чи не згодні з цими твердженнями. В одному опитуванні використовувалася 4-бальна шкала з мітками для кожної відповіді: 1 = повністю не згоден, 2 = не згоден, 3 = згоден, 4 = повністю згоден. В іншому респондентам було надано 5-бальну шкалу Лайкерта з мітками лише для крайніх: 1 = повністю не згоден, 5 = повністю згоден. Результати застосування цієї методики виявили її надійність та надали важливі методологічні висліди для майбутніх спроб вимірювання популізму. Попри надійність вихідних чотирьох запитань у розкритті ідейних вимірів популізму автори радили розширити майбутні вимірювання популістських орієнтацій за допомоги значно більшої батареї запитань.

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Stanley (2011)

Використовуючи можливість опитування населення Словаччини влітку 2010 року, Б. Стенлі розробив оригінальну серію запитань про популістські настрої, яка в подальшому стала основою для порівняльних досліджень виборчих

систем різних країн. Батарею запитань було розроблено автором у консультації зі словацькими фахівцями. Кожен показник вимірюється за 7-бальною інтервальною шкалою, починаючи від повної згоди до повної незгоди з кожним твердженням. Твердження були сформульовані попарно як провокаційні. Відповідно наявність популістських орієнтацій виражалася згодою чи незгодою з цими твердженнями (табл. 3).

Таблиця 3

**Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
згідно зі Stanley (2011)**

Пункти	Формулювання тверджень
I	Звичайних людей розділять багато різних цінностей
	Людей, які належать до політичної еліти, розділяють багато різних цінностей
II	Простим людям заважають покращити своє життя через дії непідзвітних еліт
	Не всі політики однакові; деяких справді хвилює те, чого хочуть люди
III	Демократія — це пошук компромісу між різними інтересами та поглядами
	Прості люди не в змозі ухвалювати правильні рішення щодо майбутнього нашої країни
IV	Більшість політиків — чесні люди
	Сучасна політика, по суті, є боротьбою між хорошим, чесним народом та злою елітою

Перші дві змінні (I) стосуються поняття однорідності народу та еліти. У цьому випадку саме незгода з твердженнями як щодо народу, так і щодо еліти означає підтримку популістських ідей. Друга група змінних (II) вимірює уявлення про антагоністичний характер політичного життя. Підтримка популізму виявляється у випадку згоди із твердженням «Простим людям заважають покращити своє життя через дії непідзвітних еліт» та незгоди із твердженням «Не всі політики однакові; деяких справді хвилює те, чого хочуть люди». Третя пара (III) стосується ставлення до демократії: згода із обома твердженнями висвітлює несприйняття популістської концепції демократії та нормативної бажаності існування представницьких форм ухвалення рішень. В обох випадках незгода означає популістську відповідь. Нарешті, моральний аспект привабливості популізму (IV) охоплюють твердження «Більшість політиків — чесні люди» та «Сучасна політика, по суті, є боротьбою між хорошим, чесним народом та злою елітою». Ступінь незгоди із першим та згоди із другим відображають рівень підтримки цього аспекту популізму.

*Шкала вимірювання популістських орієнтацій
згідно з Akkerman, Mudde, Zaslove (2014)*

Ця методика стала найбільш поширеною на сьогодні й увібрала у себе здобутки, які були закладені у попередніх шкалах. Для емпіричного аналізу автори використали опитування понад 600 громадян Нідерландів, проведене в листопаді 2011 року. При цьому крім тверджень, які відображають популістські орієнтації, додавалися й твердження, які відтворюють ставлення респондентів до плюралізму та елітаризму (табл. 4). Респондентам було запропоновано оцінити

наступні пункти за шкалою Лайкерта від 1 (цілком не згоден) до 5 (повністю згоден).

Таблиця 4

**Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
згідно з Akkerman, Mudde, Zaslove (2014)**

Популістський вимір	Формулювання тверджень
Популістські атитюди	POP1. Політики в голландському парламенті повинні виконувати волю народу
	POP2. Народ, а не політики повинен ухвалювати наші найважливіші політичні рішення
	POP3. Політичні відмінності між елітою та народом більші, ніж відмінності між людьми
	POP4. Я волів би бути представленим громадянином, ніж спеціалізованим політиком
	POP5. Обрані чиновники говорять занадто багато та вживають занадто мало заходів
	POP6. Політика — це зрештою боротьба добра і зла
	POP7. Те, що люди називають “компромісом” у політиці, насправді просто торгівля власними принципами
	POP8. Групи інтересів мають занадто великий вплив на політичні рішення
Плюралістичні атитюди	PLU1. В умовах демократії важливо йти на компроміси між різними точками зору
	PLU2. Важливо прислухатися до думки інших груп
	PLU3. Різноманітність обмежує мою свободу
Елітистські атитюди	E1. Політики повинні керувати, а не слідувати за людьми
	E2. Нашою країною керували б краще, якби важливі рішення залишалися за успішними діловими людьми
	E3. Нашою країною керували б краще, якби важливі рішення залишалися за незалежними експертами

Популістські атитюди (POP) у цій методиці виражають три головні риси популізму: суверенітет народу, протистояння еліті та маніхейський поділ між «добрим» і «злом». Перші чотири пункти характеризують ідеї про представницький уряд, відображаючи уявлення про те, що існує поділ між народом і політиками (елітою) і що політики не представляють справжню волю народу. Поряд із тим показник POP3 зосереджується на ідеї, що люди мають більше спільного один з одним, ніж з елітою (народоцентризм). Маніхейський характер відмінностей між людьми та елітою відображається у твердженнях POP5–7, які мають на меті підкреслити, що відмінність між людьми та елітою є боротьбою між добром і злом.

Плюралістичні атитюди (PLU) зосереджуються на головних аспектах, протилежних популізму, а саме ставлення до компромісу, різних точок зору та необхідності прислухатися до незгодних.

Елітистські атитюди (E) включають твердження, які характеризують згоду з тим, якою мірою «еліти» мають керувати людьми. На відміну від популістських

ідей, які відкидають меритократію, йдеться про зосередження уваги на альтернативних формах лідерства, тобто висування на керівництво представників бізнесу та експертних кіл.

За допомоги методу аналізу головних компонентів було виявлено, що деякі компоненти слабко навантажують заявлені виміри. Зокрема, POP6 слабко навантажує популістський вимір, а пункт PLU3 погано навантажує вимір плюралізму. До того ж позиція E3 дає більше навантаження на вимір популізму, ніж на вимір елітарності, хоча різниця не дуже велика. Зрештою, побудована шкала популізму для пунктів POP1–5 і POP7 набула непоганого значення (α Кронбаха = 0,82). Решта показників за результатами факторного аналізу набули ваги вище загальноприйнятої нижньої межі 0,45 [Akkerman, Mudde, Zaslove, 2014: p. 10–11].

І вже у своєму наступному дослідженні автори методики врахували помилки та використовували ті твердження, які достатньо відтворювали виміри феномену популізму [Akkerman et al., 2017]. Цю шкалу потім використовували у низці інших досліджень [Boscán, Llamazares, Wiesehomeier, 2018; Van Hauwaert, Schimpf, Azevedo, 2020; Dennison, Turnbull-Dugarte, 2022].

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Spruyt, Keppens, Droogenbroec (2016)

Враховуючи свій попередній досвід створення шкал вимірювання популістських орієнтацій, автори вирішили дещо видозмінити власну методику. Це дослідження спирається на дані опитування простої випадкової вибірки населення Фландрії віком від 18 до 75 років, проведеного восени 2013 року. У методиці використовується вісім пунктів, що охоплюють усі важливі елементи популізму (табл. 5).

Таблиця 5

Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій згідно з Spruyt, Keppens, Droogenbroec (2016)

Популістський вимір	Формулювання тверджень
Народоцентризм/Ідея народного суверенітету	Політики повинні дотримуватися тільки волі народу
	Народ, а не політики повинен ухвалювати наші найважливіші політичні рішення
	Політичні відмінності між елітою і народом є набагато більшими, ніж відмінності між людьми
	Я волів би бути представлений радше простим громадянином, ніж професійним політиком
Маніхейський світогляд	Виборні посадовці говорять дуже багато і занадто мало діють
	Те, що люди називають “компромісом” у політиці, насправді є просто продажем своїх принципів
	Усталені політики, які стверджують, що відстоюють наші інтереси, піклуються лише про себе
	Усталені еліта і політики часто зраджували народ

Перші чотири пункти об'єднують компоненти народоцентризму та ідеї народного суверенітету, таким чином відображаючи чітко популістське уявлення про представницький уряд. Ці пункти не лише формулюють поняття народного суверенітету, але й відображають народ як однорідну групу.

Наступні чотири пункти відображають антиелітарні орієнтації, які уособлюють (маніхейський) моральний аспект антагонізму між народом та елітою. Автори визнають, що більшість пунктів вони почерпнули у попередників [Hawkins, Riding, Mudde, 2012; Akkerman, Mudde, Zaslove, 2014], однак останні два пункти є оригінальними.

Водночас автори стверджують, що їхня версія вимірювання підтримки популізму покращує попередні спроби. По-перше, це виправдовує той факт, що популізм у їхній версії операціоналізації — це більше, ніж широка антистеблшментська установка, оскільки тут посилено компоненти, які відтворює ідеї народоцентризму. По-друге, запитання сформульовані таким чином, що не лише охоплюють основні ідеї популізму, а й використовують повсякденну лексику, якою ці ідеї висловлюють у публічному дискурсі. По-третє, хоча різні ідейні компоненти є важливими, саме їхнє поєднання становить специфічну популістську логіку. Остання характеристика не лише стосується теоретичного бачення сформульованих питань, а й емпірично втілюється у високій надійності шкали в цілому (α Кронбаха = 0,86).

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Schulz et al. (2018)

Автори цієї методики виходили з того, що у попередніх шкалах використовувалися компоненти популістських орієнтацій, які демонструють єдиний вимір, відмінний від елітарного та плюралістичного ставлення до демократії, а саме народний суверенітет і антагонізм щодо політичної еліти. Хибність цього, на їхню думку, полягає в тому, що звідси мимоволі можна вважати популістами тих людей, які фактично були лише незадоволені роботою чинної влади. Натомість було запропоновано тривимірне ієрархічне вимірювання популістських орієнтацій. Головним аргументом було те, що така тривимірна модель не тільки здатна визначити популістські атитюди в повному обсязі (тобто установки, що вказують на сильну підтримку в усіх трьох вимірах), але й може виокремити різновиди підтримки популізму (тобто установки, які твердо підтримують лише один або два виміри).

Для розроблення шкали тривимірної структури популістських орієнтацій було проведено два онлайн-опитування у Швейцарії у 2014 і 2015 роках. Початковий пул показників складався з 21 компоненти, які, за припушенням, відображають три виміри. Більшість із цих компонентів взято з попередніх досліджень; таким чином, вони відображають антиелітарність і суверенітет народу. Результати факторного аналізу на підставі даних національної вибірки виявили тривимірну структуру. В результаті оптимізації факторних навантажень було виокремлено 15 компонентів: п'ять пунктів, які відображають антиелітарні настрої, чотири пункти, що стосуються суверенітету народу, і шість пунктів, які виражають віру в однорідний і доброчесний народ (табл. 6). Крім цього, до

аналізу було окремо включено компоненти, які відображають елітаристські та плюралістські атитюди.

Таблиця 6

**Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
згідно з Schulz et al. (2018)**

Пункти	Формулювання тверджень
anti1	Депутати в парламенті дуже швидко втрачають зв'язок із простими людьми
anti2	Відмінності між простими людьми та правлячою елітою набагато більші, ніж відмінності між простими людьми
anti3	Такі люди, як я, не мають впливу на те, що робить влада
anti4	Політикам не дуже цікаво, що думають такі, як я
anti5	Політики занадто багато говорять і надто мало діють
sov1	Народ повинен мати останнє слово з найважливіших політичних питань, голосуючи за них безпосередньо на референдумах
sov2	Людей слід запитувати, коли ухвалюють важливі рішення
sov3	Наші найважливіші політичні рішення мають ухвалювати люди, а не політики
sov4	Політики в парламенті повинні виконувати волю народу
hom1	Звичайні люди всі об'єднуються разом
hom2	Звичайні люди добрі та чесні
hom3	Звичайні люди мають однакові цінності та інтереси
hom4	Навіть якщо швейцарці дуже відрізняються один від одного, коли справа доходить до цього, усі вони думають однаково
hom5	Швейцарці головним чином чесні та відверті
hom6	Швейцарці — це цілісна сутність, а не просто група людей

Результати аналізу дали змогу підтвердити власне припущення, що популістські орієнтації є латентною конструкцією вищого порядку, що складається з трьох нижчих вимірів: антиелітарних настроїв, налаштованості на необмежений народний суверенітет та віри в однорідність і доброчесність звичайних людей. Утім, автори визнали певну обмеженість цього аналізу, оскільки дані були зібрані за допомогою онлайн-опитування, яке завжди має високий ризик того, що учасники будуть відволікатися під час заповнення анкети або швидко натиснути на запитання, не звертаючи уваги на зміст.

*Шкала вимірювання популістських орієнтацій
згідно з The Comparative Study of Electoral Systems (CSES)*

Порівняльне дослідження виборчих систем (CSES) є спільним дослідницьким проектом серед національних електоральних досліджень у всьому світі. Країни-учасниці та державні структури включають у загальний модуль 5 низку тверджень, які відображають популістські орієнтації (табл. 7). Зокрема, впродовж 2016–2020 років за цією шкалою було обстежено 30 країн світу. У цьому дослідженні зосередили увагу на вимірюванні трьох основних тем: 1) ставлення до політичних еліт; 2) ставлення до представницької демократії та правління більшості; 3) ставлення до меншин [Hobolt et al., 2016; Lenzner et al., 2016]. Ставлення до політичних еліт відображено у пунктах запитань Q4 (b, c, d) і Q7,

які вимірюють такі різні аспекти негативного ставлення до еліти. Крім того, ліві популісти, наприклад, часто зображують еліту як представників великих фінансових корпорацій на противагу звичайним економічно та соціально незахищеним людям (відображено в пункті Q4g).

Таблиця 7

Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
згідно з CSES Module 5

Формулювання тверджень

Q4. Чи Ви повністю згодні, частково згодні, ані згодні, ані не згодні, радше не згодні, категорично не згодні з наступними твердженнями?

- a. Те, що люди називають компромісом у політиці, насправді є просто продажем своїх принципів
- b. Більшість політиків не піклуються про людей
- c. Більшість політиків заслуговують на довіру
- d. Політики — головна проблема в [КРАЇНІ]
- e. Наявність сильного лідера в уряді корисна для [КРАЇНИ], навіть якщо лідер порушує правила, щоб домогтися результату
- f. Наші найважливіші політичні рішення мають ухвалювати люди, а не політики
- g. Більшість політиків дбають лише про інтереси багатих і могутніх

Q5. Тепер подумайте про меншини. Чи Ви повністю згодні, частково згодні, ні згодні, ні не згодні, радше не згодні, категорично не згодні з наступними твердженнями?

- b. Воля більшості завжди має переважати навіть над правами меншин

Q7. Наскільки, на Вашу думку, поширена корупція, наприклад хабарництво, серед політиків у [КРАЇНІ]: дуже поширена, досить поширена, не дуже поширена, її майже не буває?

Популістські виклики представницькій демократії відображаються в альтернативах «корумпованій» представницькій системі — це наявність харизматичного лідера та більш пряме залучення «народу» до безпосереднього ухвалення рішень, — установок, які парадоксальним чином поєднуються у популістських дискурсах — вони охоплені пунктами Q4e та Q4f. Наголос як на сильному керівництві, так і на правлінні більшості, зрештою, робить непотрібними типово плюралістичні процеси переговорів і компромісів еліт: це відображено в пункті Q4a.

Крім того, популізм має тенденцію віддавати перевагу правлінню більшості як засобу ухвалення рішень, залишаючи права меншин на другорядному місці. Це відображено у питанні Q5b. Місце меншин у популістському дискурсі виходить з уявлень про однорідність «народу». Відтак формування такого відчуття ґрунтується на відособленні зовнішніх, «чужих» груп. Ці «зовнішні» групи можуть уявлятися перешкодами або ж навіть ворогами такої консолідації. Місце меншин у кожному суспільстві має свої особливості залежно від національної історії. Та все ж у сучасному популістському дискурсі саме етнічні меншини та іммігранти є одними з найбільш помітних і суперечливих «чужих» груп, яких прагнуть не залічувати до «народу».

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Oliver, Rahn (2016)

Для дослідження очевидних популістських орієнтацій в американському електораті напередодні президентських виборів автори застосували свою шкалу вимірювання в національному репрезентативному інтернет-опитуванні, яке проведено у період з 26 лютого по 3 березня 2016 року і в якому взяли участь 1063 дорослих американських громадян. Щоб оцінити популістські орієнтації, було застосовано батарею з чотирнадцяти запитань про почуття людей щодо політичного процесу, експертизи та американської ідентичності. Деякі з цих елементів були їхніми власними розробками, а інші були адаптовані з попередніх опитувань щодо сприйняття популістських ідей. Після застосування аналізу головних компонентів авторам вдалося переконатися у наявності відповідної навантаженості компонентів шкали у три окремі виміри, пов'язані з популізмом (табл. 8).

Таблиця 8

**Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
згідно з Oliver, Rahn (2016)**

Популістський вимір	Формулювання тверджень
<i>Антиелітизм</i>	Насправді не має значення, за кого ви голосуєте, тому що багаті контролюють обидві політичні партії
	Політика зазвичай зводиться до боротьби між народом і можновладцями
	Система налаштована проти таких, як я
	Люди на вершині зазвичай потрапляють туди через якусь несправедливу перевагу
<i>Недовіра до експертизи</i>	Я краще покладаюся на мудрість звичайних людей, ніж на думку експертів та інтелектуалів
	Коли справа доходить до дійсно важливих питань, наукові факти не дуже допомагають
	Звичайні люди цілком здатні самостійно вирішувати, що правда, а що ні
<i>Громадянська належність</i>	Я взагалі вважаю себе відмінним від більшості американців / таким, як більшість інших американців
	Було б нерозумно довіряти судженням американського народу щодо сучасних складних політичних питань / я взагалі довіряю колективним судженням американського народу, навіть у складних політичних питаннях
	Наскільки важливо бути американцем для того, хто ти є? (7-бальна шкала)

Перший вимір, антиелітизм, відображає відчуття маргіналізації щодо багатства та політичної влади, зокрема того, що невелика група багатих і могутніх еліт має всі важелі політичної влади. Другий вимір, недовіра до експертизи, свідчить про загальний скептицизм до науки та експертної думки. Третій вимір призначений для оцінки приналежності респондента до колективістської «американської» ідентичності.

Результати емпіричного дослідження виявили, як спільність, так і відмінності порівняно з іншими демографічними показниками та орієнтаціями. Зокрема, респонденти, які вважають, що система налаштована проти них, набагато

частіше підтримують теорії змови, менше довіряють людям загалом і частіше гніваються на владу. Антиелітисти також частіше дотримуються фундаменталістських переконань. Другий вимір, недовіра до експертів, має дещо іншу схему: тут простежується найбільша кореляція з фундаменталістськими християнськими віруваннями. Люди, які вірять у мудрість «звичайних» людей, також більш схильні вірити в біблійну безпомилковість і пророкування. Вони також мають вищі показники консервативності. І, як і антиелітаристи, ті, хто не довіряє експертам, також підтримують більше теорій змови.

Однак ці моделі різко контрастують з третім виміром — громадянською належністю. Виявилось, що люди, які дуже цінують свою американську ідентичність, як правило, більше довіряють людям і менше нарікають на американський уряд. Вони позитивно ставляться до Конгресу і бізнесових та політичних еліт і оптимістично налаштовані щодо власної політичної влади.

Шкала вимірювання популістських орієнтацій згідно з Castanho Silva et al. (2018)

Колективом на чолі з Б. Кастано Сильвою зроблено спробу поліпшити наявні методики. Дослідження складається із двох онлайн-опитувань, відповідно проведених у кількох країнах світу у травні 2015 року та з листопада 2016 року по березень 2017 року. Результатом цього аналізу став короткий опитувальник з шести або дев'яти пунктів, який має, як свідчать автори, високу міжкультурну валідність і містить відносно широкий спектр інформації для цієї конструкції. Зокрема вони об'єднали такі компоненти, як «народоцентризм» і «народний суверенітет», в один, оскільки емпірично їх важко відрізнити. Втім, автори у цілому запропонували подібні визначення основних компонентів ідейного популізму: 1) вихваляння «народу»/«народних цінностей»; 2) антиелітарні або антиістеблішментські ідеї; 3) маніхейський погляд на політику (добро проти зла). Однак деякі твердження виражали не тільки популізм, але й антипопулізм (табл. 9).

Зрештою вони використали два раунди міжнаціональної перевірки, щоб зменшити початкову кількість елементів для кожного з трьох компонентів до короткої шкали та досягти остаточної батареї, яку можна використовувати як із дев'ятьма, так і з шістьма компонентами.

Автори наголошують, що їхня шкала має низку переваг перед іншими. По-перше, із самого початку вона була розроблена з турботою про міжкультурну валідність. Другою перевагою цієї шкали є поділ популізму на його підкомпоненти та вимірювання кожного окремо. Тепер дослідники мають гнучкість у дослідженні не тільки корелятивів популістських орієнтацій загалом, а й того, що кожен із його підкомпонентів може бути пов'язаний з різним набором соціальних і психологічних характеристик. Крім того, аналіз підкреслив пов'язаність авторитаризму з іншими аспектами популістських орієнтацій.

З теоретичного опгляду, важливим висновком стала неможливість статистично розрізнити народоцентризм та ідею народного суверенітету в політиці. Адже ці два поняття розглядаються як концептуально різні, однак в емпіричному плані вони виявилися занадто близькими, щоб їх можна було відрізнити

одне від одного. На думку, авторів, цей висновок вимагає певної теоретичної переоцінки статусу зазначених вимірів у рамках концепції популізму.

Таблиця 9

**Компоненти шкали вимірювання популістських орієнтацій
за Castanho Silva et al. (2018)**

Популістський вимір	Формулювання тверджень
Народоцентризм	Ppl1. Політики завжди повинні уважно прислухатися до проблем людей
	Ppl2. Політикам не обов'язково проводити час серед звичайних людей, щоб зробити хорошу роботу
	Ppl3. Воля народу має бути найвищим принципом у політиці цієї країни
Антиелітизм	Ant1. Урядом у значній мірі керують кілька великих корпорацій, які піклуються про себе
	Ant2. Державні чиновники використовують свою владу, щоб покращити життя людей
	Ant3. Чимало людей, які керують урядом, є шахраями
Маніхейський світогляд	Man1. Ви можете визначити, хороша людина чи погана, якщо знаєте її політику
	Man2. Люди, з якими я політично не згоден, не є злими
	Man3. Люди, з якими я політично не згоден, є дезінформованими

Висновки

Отже, розглянувши найвідоміші сучасні шкали вимірювання популістських орієнтацій, можна констатувати наявність певної концептуальної конвергенції у спробах емпіричного дослідження підтримки популізму на масовому рівні. Зокрема, більшість досліджень популістських орієнтацій дотримуються ідейного підходу.

Більшість вчених сходяться на думці, що структура популістських орієнтацій має багатовимірну конструкцію, що складається із двох або більше концептуальних компонентів. Щодо змісту цих компонентів однастайності серед дослідників ще не досягнуто. Та все ж спільним є те, що популістські орієнтації знаходяться на перетині субвимірів загальної концепції, коли прийнято вважати громадян популістами, якщо вони дотримуються антиелітарних поглядів, мають маніхейський світогляд щодо політичних процесів та вірять в необмежений народний суверенітет на протигагу плюралістичним процедурам представницької демократії. Водночас у спробах перенесення цих концептуальних постулатів в емпіричну площину вчені стикаються з проблемою агрегації підвимірів популістських орієнтацій з метою формування єдиного індексу, обчислюючи середні значення або використовуючи процедури факторного аналізу.

Зокрема, якщо припускати, що популістські орієнтації лежать на перетині компонентів загальноприйнятої концепції, то індивідуальні бали підтримки популізму не можуть бути високими у випадку, коли, скажімо, антиелітарні орієнтації низькі, натомість водночас люди підтримують інші компоненти популізму. Відтак, уявляючи концепцію популістських орієнтацій у вигляді три-

вимірного конструкту, правомірно вважати громадян популістами лише в тому випадку, якщо вони одночасно виявляють антиелітарні орієнтації, сповідують маніхейські погляди та підтримують народний суверенітет. Разом із тим вищі значення одного з компонентів можуть компенсувати низькі значення для інших підвимірів.

З іншого боку, виявлено, що ті громадяни, які дотримуються популістських настроїв у строгому сенсі, підтримуючи кілька концептуальних ідей, представлених в емпіричній площині компонентами, негативно сприймають плюралістичні та представницькі форми правління. Власне, у багатьох розглянутих вище методиках компонент несприйняття демократичного плюралізму та представництва певним чином невиразно представлений у загальному компоненті підтримки народного суверенітету. Тому, на нашу думку, у шкалі вимірювання популістських орієнтацій твердження, які чітко розкривають несприйняття плюралізму, слід подавати як окремий компонент.

Показово, що спроби пов'язати популізм з національною ідентичністю чи націоналізмом не увінчалися успіхом. Це є важливою інформацією для адаптації наявних методик до емпіричної площини дослідження масового сприйняття популістських ідей в перехідних суспільствах. Річ у тому, що в усталених суспільствах зростання популістських орієнтацій пов'язане з процесами глобалізації, що часто втілюється у правий популізм — протидію імміграції та мультикультуралізму. Натомість у перехідних суспільствах досі відчуються посткомуністичні синдроми масової свідомості.

Крім того, українське суспільство характеризується відсутністю тривалих державницьких традицій відбору правлячої еліти, коли переважає негативне ставлення до політичного класу безвідносно до популістських орієнтацій. Тому очевидним для українських соціологів є те, що згода респондентів із такими твердженнями, як «політики повинні уважніше дослухатися до проблем людей» або «чимало людей, які керують урядом, є шахраями», буде радше оцінкою правління безвідповідальних еліт у посткомуністичний період, а не свідченням підтримки популізму.

Іншим важливим висновком даного аналізу є те, що адаптація шкал вимірювання популістських орієнтацій має враховувати те, що більшість тестувань проведено в онлайн-опитуваннях, де здебільшого присутні більш освічені та молодші респонденти. Натомість для з'ясування ставлення до популістських ідей серед респондентів, які б репрезентували все доросле населення України, варто створювати в інструментарії вимірювання такі формулювання тверджень, які б виразно, чітко та недвозначно описували головні постулати популістських ідей.

Джерела / References

Akkerman, A., Mudde, C., Zaslove, A. (2014). How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, 47 (9), 1324–1353.

Akkerman, A., Zaslove, A., Spruyt, B. (2017). 'We the People' or 'We the Peoples'? A Comparison of Support for the Populist Radical Right and Populist Radical Left in the Netherlands. *Swiss Political Science Review*, 23 (4), 377–403.

- Almond, G.A., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Axelrod, R. (1967). The structure of public opinion on policy issues. *Public Opinion Quarterly*, 31 (1), 51–60.
- Boscán, G., Llamazares, I., Wiesehomeier, N. (2018). Populist Attitudes, Policy Preferences, and Party Systems in Spain, France, and Italy. *Revista Internacional de Sociología*, 76 (4), e110.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47 (1), 2–16.
- Castanho Silva, B., Andreadis, I., Anduiza, E., Blanуља, N., Corti, Y.M., Delfino, G., Rico, G., Ruth, S.P., Spruyt, B., Steenbergen, M., Littvay, L. (2018). In: K. Hawkins, R. Carlin, L. Littvay, R. Kaltwasser (Eds.), *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis* (pp. 150–178). London: Routledge.
- Castanho Silva, B., Jungkunz, S., Helbling, M., Littvay, L. (2020). An empirical comparison of seven populist attitudes scales. *Political Research Quarterly*, 73 (2), 409–424.
- de Vreese, C.H., Esser, F., Aalberg, T., Reinemann, C., Stanyer, J. (2018). Populism as an expression of political communication content and style: A new perspective. *The International Journal of Press/Politics*, 23 (4), 423–438.
- Dennison, J., Turnbull-Dugarte, S.J. (2022). Populist Attitudes and Threat Perceptions of Global Transformations and Governance: Experimental Evidence from India and the United Kingdom. *Political Psychology*. <https://doi.org/10.1111/pops.12817>
- Elchardus, M., Spruyt, B. (2016). Populism, Persistent Republicanism and Declinism: An Empirical Analysis of Populism as a Thin Ideology. *Government and Opposition*, 50 (1), 111–133.
- Farrell, J.J., Laughlin, P.R. (1976). A Scale to Measure Populist Attitudes. *The Journal of Psychology*, 94 (1), 33–38.
- Hawkins, K.A., Riding, S., Mudde, C. (2012). Measuring populist attitudes. *Political Concepts Committee on Concepts and Methods Working Paper Series*, 55, 1–35.
- Hobolt, S., Anduiza, E., Carkoglu, A., Georg Lutz, G., Sauger, N. (2016). Democracy Divided? People, Politicians and the Politics of Populism. CSES Planning Committee Module 5 Final Report. https://cses.org/wp-content/uploads/2019/03/CSES5_ContentSubcommittee_FinalReport.pdf
- Jansen, R.S. (2011). Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory*, 29 (2), 75–96.
- Lenzner, T., Otto, W., Neuert, C., Beitz, C., Schmidt, R., Stiegler, A. (2016). Comparative Study of Electoral Systems (CSES) Module 5: Cognitive Pretest. (GESIS-Projektbericht, 2016/05). Mannheim: GESIS — Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften. <https://doi.org/10.17173/pretest27>
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4), 542–563.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Oliver, J.E., Rahn, W.M. (2016). Rise of the Trumpenvolk: Populism in the 2016 election. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 667 (1), 189–206
- Roccatò, M., Corbetta, P., Cavazza, N., Colloca, P. (2019). Assessment of Citizens' Populist Orientations: Development and Validation of the POPulist ORientation (POPOR) Scale. *Social Science Quarterly*, 100 (6), 2148–2167.
- Schulz, A., Müller, P., Schemer, C., Wirz, D.S., Wettstein, M., Wirth, W. (2017). Measuring Populist Attitudes on Three Dimensions. *International Journal of Public Opinion Research*, 30 (2), 316–325.
- Spruyt, B., Keppens, G., Van Droogenbroeck, F. (2016). Who Supports Populism and What Attracts People to It? *Political Research Quarterly*, 69 (2), 335–346.
- Stanley, B. (2011). Populism, nationalism, or national populism? An analysis of Slovak voting behaviour at the 2010 parliamentary election. *Communist and Post-Communist Studies*, 44 (4), 257–270.
- Van Hauwaert, S.M., Schimpf, C.H., Azevedo, F. (2020). The measurement of populist attitudes: Testing cross-national scales using item response theory. *Politics*, 40 (1), 3–21.
- Van Kessel, S. (2014). The Populist Cat-dog: Applying the Concept of Populism to Contemporary European Party Systems. *Journal of Political Ideologies*, 19 (1), 99–118.

Weyland, K. (2001). Clarifying a contested concept: Populism in the study of Latin American politics. *Comparative Politics*, 34 (1), 1–22.

Wuttke, A., Schimpf, C., Schoen, H. (2020). When the Whole Is Greater than the Sum of Its Parts: On the Conceptualization and Measurement of Populist Attitudes and Other Multidimensional Constructs. *American Political Science Review*, 114 (2), 1–19.

Одержано / Received 28.04.2022

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК, ОЛЕГ КОЗЛОВСЬКИЙ

Особливості вимірювання популістських орієнтацій громадян у соціальних науках

У зв'язку з поширенням популізму у країнах світу постало питання вимірювання популістських орієнтацій. У соціальних науках запропоновано декілька шкал вимірювання, ґрунтованих на вже сталій концептуалізації ставлення до популістських ідей. Структура популістських орієнтацій має багатовимірну конструкцію, що складається з двох або більше концептуальних компонентів. Громадяни вважаються популістами, якщо вони поділяють антиелітарні погляди, мають маніхейський світогляд щодо політичних процесів та вірять у необмежений народний суверенітет на протизвагу плюралістичним процедурам представницької демократії. У статті констатується наявність концептуальної конвергенції у спробах емпіричного дослідження підтримки популізму на масовому рівні. Водночас зазначається, що адаптація шкал вимірювання популістських орієнтацій для вивчення українського суспільства має враховувати особливості ставлення громадян до посткомуністичних еліт. Адже Україна характеризується відсутністю тривалих державницьких традицій відбору правлячої еліти, коли переважає негативне ставлення до політичного класу безвідносно до популістських орієнтацій. А це накладає певні застороги для використання вимірювальних методик, які є більш прийнятними для дослідження усталених суспільств.

Ключові слова: популізм, вимірювання популізму, популістські орієнтації, перехідне суспільство

АЛЕКСАНДР РЕЗНИК, ОЛЕГ КОЗЛОВСКИЙ

Особенности измерения популистских ориентаций граждан в социальных науках

В связи с распространением популизма в странах мира возник вопрос измерения популистских ориентаций. В социальных науках предложено несколько шкал измерений, основанных на уже устойчивой концептуализации отношения к популистским идеям. Структура популистских ориентаций имеет многомерную конструкцию, состоящую из двух или более концептуальных компонентов. Граждане считаются популистами, если они придерживаются антиэлитарные взглядов, имеют маніхейское мировоззрение по поводу политических процессов и верят в неограниченный народный суверенитет в противовес плюралистическим процедурам представительной демократии. В статье констатируется наличие концептуальной конвергенции в попытках эмпирического исследования поддержки популизма на массовом уровне. В то же время отмечается, что адаптация шкал измерения популистских ориентаций для изучения украинского общества должна учитывать особенности отношения граждан к посткоммунистическим элитам. Ведь Украина характеризуется отсутствием длительных государственных традиций отбора правящей элиты, когда преобладает негативное отношение к политическому классу безотносительно к популистским ориентациям. А это накладывает определенные предостережения для использования измерительных методик, которые более приемлемы для исследования устоявшихся обществ.

Ключевые слова: популизм, измерение популизма, популистские ориентации, переходное общество

OLEKSANDR REZNIK, OLEG KOZLOVSKIY

Peculiarities of measuring the citizens' populist orientations in the social sciences

In connection with the spread of populism in the world there was a question of measuring populist orientations. In the social sciences, several scales of measurement have been proposed, based on the already stable conceptualization of attitudes toward populist ideas. The structure of populist orientations has a multidimensional composition consisting of two or more conceptual components. Citizens are considered populists if they adopt anti-elitist views, have a Manichean vision of political processes, and believe in unlimited popular sovereignty as opposed to the pluralistic procedures of representative democracy. The article states the existence of conceptual convergence in attempts to empirically study the support of populism at the mass level. At the same time, it is pointed out that an adaptation of the scales for measuring populist orientations for the study of Ukrainian society should take into account the peculiarities of citizens' attitudes towards post-communist elites. After all, Ukraine is characterized by the absence of a long state tradition of selecting the ruling elite, when a negative attitude towards the political class prevails, regardless of populist orientations. And this raises some caveats for the use of measurement techniques that are more acceptable for the study of established societies.

Keywords: populism, measuring populism, populist orientations, transitional society